

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 2. No. 5. 1937.

Kahveye dair bir türk hekiminin şahsî mütalâaları

M. Şerefeddin Yaltkaya
İstanbul Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Ord. Profesörlerinden

Pek eski tarihlerde süzmüş olduğum arabca edebî kitaplar arasında (شهاب خفاجي) nin (ريحانة الالبا) sını da okumuş ve ilk def'a ; (Kanunî Süleyman) ın hekim başısı olan (Mehmet Bedreddini Kosonî [1]) nin adını orada görmüş idim.

Edebî bir uslubda yazılmış olan bu eserde bu zatın adının (Bedreddin) olmasından istifade edilerek bir çok kelime oyunları yapılmış ve hemen hemen söz bununla sonuna erdirilmiş olmakla tıp tarihi noktasından bu eserden bir şey öğrenmek kabil değildir. Yalnız bu zatın (Kanunî Süleyman) zamanında İstanbula geldiğini ve Osmanlı sarayına alınıp burada bu hükümdarın ayaklarındaki (Nikris) i tedavi ettiğini görüyoruz [2].

[1] Elde bulunan türkçe ve hatta bazı arapca kitaplarda bu (Kosonî)=(Kaysunî) şeklinde görülmektedir. Fakat biz bu kelimeyi gerek bahsettiğimiz (ريحانة الالبا) da ve gerek Ragıb paşa kütüphanesindeki 1482 sayılı mecmuadaki yazma (القول الانيس والدرالتغيس على منظومة الشيخ الرئيس) de (varak 53) burada yazdığımız gibi (Kosonî) şeklinde görmekteyiz. Bu zatın İstanbula mısırdan gelmiş olmasına bakılırsa kıpçak türklerinden olup 742 de (İskenderiye) de öldürülen (Seyfeddin Koson) ın (Mısır) da yaptırmış olduğu Camı' ve Hanikah ve saire gibi müesseselerden birine nisbetle (kosonî) denilmiş olması kuvvetle tahmin olunabilir.

[2] Bu Osmanlı hekim başısının şahsına ve zamanına ait malûmat arayanlar bu kitapta şunu görürler :

Meşhur müverrih (ادريس يتليي) nin oğlu (فضل الله) ; (ابن النيس) in tıbdan (موجز) inin en güzel şerhi olan (نيسى) şerhini (Mehmet Bedreddini Kosonî) ye hediye etmiş ve bu hususta kendisine bir mektup ve bir şiir göndermiş idi.

(Kosonî) buna şu şi'iri ile mukabele etmiş idi :

Kâğıda yazılmış olan satırlar yazımıdır ?

Yoksa insanlara müessir olan bir sihirmidir ?...

Kelimeleri güzel bir mektup mudur ?..

Yoksa kadehleri parlatan şarap mıdır ?..

fait connaitre dans le monde scientifique d'Orient. Au nom de l'Institut d'Histoire de la Médecine à l'Université d'Istanbul je présente les meilleures félicitations et souhaits aux collègues et autres personnes ayant prouvé combien ils savent apprécier la valeur.

Eski Viyana tıp talimi ve onun Adli sultan Mahmud zamanında Istanbula yayılması

V

Prof. Dr. phil Karl Süssheim

München Üniversitesi Doğu dilleri Profesörü [*]

Störck'ün Türk tıp tarihi için o kadar ehemmiyetli olan koca eserinin herbir tarafını elbette araştırmalıyız. Hatta diyebiliriz: türk edebiyatının bir muvaffakiyeti sayılabilir ki Avusturya tıp umuru riyasetinde 30 yıl müddetince bulunmuş olan Baron fon Störckin mühim bir eserinin ayrı ayrı basmalarına dair bir takım yanlışların doğrultulması Türkiyede çıkan bir türk eserinde vukua gelir.

Hastalıklar külliyyatının 1776 ve 1780 de çıkmış ilk iki almanca basması, italyanca basmaları ve 1777 de çıkan ilk lâtince basması sonraki basmalardan şununla ayırdır ki 1784 tenberi çıkan basmalarda birinci ve ikinci ciltlerin arasına almanca 55, lâtincesi 49 sayıfalık yeni bir bab sokturuldu. Bu bab lâtince metninde «De Hydrophobia seu Rabie Canina» yani sudan korku veya köpek salgınlığı unvanlı olarak ikinci lâtince basmada ikinci cildin başlangıcında ve sair basmalarda ilk cildin sonunda bulunur. Bundan maada 1784 tenberi çıkmış son iki lâtince basmaları diğer basmalardan ayırt eden ehemmiyetli bir cihet vardır ki o da 1784 ve 1791 de çıkmış lâtince basmalarda her babın sonunda bu baba mahsus ilâçlar listesi (lâtince : formulae) var ; bu ilâçlar tevsimi, doktorların bir kaç harftan ibaret lâtince istilahının muhtasar şekli halinde bulunup her bir ilâca bir numero ile işaret olunur. Halbuki ilk lâtince basmada ve bütün almanca basmalarda babların metni arasında numero ile ilâca telmih şekliyle iktifa olunup

[*] Profesörün doğum tarihinin 1878 olduğunu tashih ederiz.

bütün 319 ilaç ikinci cildin sonuna doğru topluca olarak bir bir kısaca yazılır. Şu kadar var ki almanca basmalarda eserin sonuna doğru 90 sayıfada sayıfanın sağ yarısında ilacın lâtince tıbbî tevsimi ve sayıfanın sol yarısında ilacın almanca tercüme ve izahı bulunur. Almanca ve italyanca basmalarda her babın sonunda bu baba mahsus ilaçlar cetveli yoktur. 1784 ve 1791 lâtince basmalarının sonunda ise ilaçların umumî cetveli yoktur. Şüphesiz 1784 ve 1791 lâtince basmalarının şu farkı mütercim Doktor Şosulanın işi olarak vukua gelmiştir.

Störkün almanca eserinden ilk cildinde en ziyade ilaçlar (62 parça) çiçek babında, ikinci cildinde 47 ilaçtan ibaret en büyük ilaç listesi nezle sıtması, damla illeti ve romatismadan bahis babta tafsil olunur. Bu mühimdir. Zira ilaçlar listesinin uzunluğu hastalığın tıb fennince henüz az çok bilmece halinde olarak tedavisinin lâyıkiyla keşfolunamadığına bir imadır. Nitekim çiçeğin tedavisi ve men'i ancak ingiliz bekimi Cenner (ingiliz imlâsı : Jenner, 1749—1823) in kendi aşı usulünü 1798 de malûm ettiği zamandanberi mümkün oldu.

Störkün muhtelif basmaları arasındaki farkları hatırlamakla ve yalnız bununla türkçesinin nasıl vukua geldiğini, hangi basmadan yahut hangi basmalardan yapıldığını anlamak mümkün olacaktır.

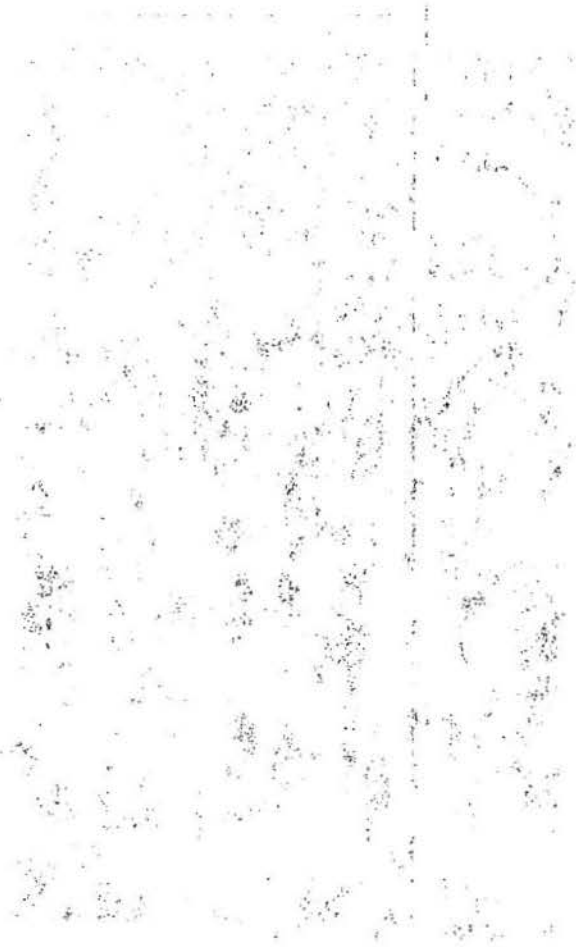
Görölmüş olduğu üzere Störk kuduzluğu yalnız 1784 denberi çıkmış basmalarıda tarif etti : İlk iki almanca basmada, iki italyanca basmada ve ilk lâtince basmada kuduzluktan söz yoktur. Demek Şanizadenin tercümesine esas Störkün ilk iki almanca basması, iki italyanca yahut ilk lâtince basma imiş. Şanizade Cennerin keşfinben faidelenerek Störkün almanca metninden 14 sayıfalık çiçek aşısı babını atıp yerine 4 diğer babı koydu ki hacmı mecmu 10 büyük sayıfadan ibarettir. Bundan ve bu makalenin sonunda bahsedeceğimiz bir fibristten sarfınazar **Şanizadenin eserinden hastalıklar kısmı Störkün metninden bir tercümei kâbilesidir.** İmdi, 1776 ve 1780 deki iki almanca basma ile 1777 ve 1778 deki italyanca basmaları ve 1777 deki lâtince basma arasında bazen küçük farklar var ve bu farkları Şanizade metniyle mukayese etmek borcumuzdandır. **Metinleri yanyana komakla Şanizadenin esası italyanca mefni olduğunu tahmin ederiz.** Aşağıda verilen misaller ikinci ciltten sarfınazar ile hep birinci ciltten alındı [1]. Şunu da ilâve edelim ki misaller birinci italyanca basma ile ilk lâtince basmadan istihrac olunmuşsada bu misaller

Störck

Bu resim Pr. Süssheim makalesine ilâvedir.
(Dr. F. N. Uzluk koleksiyonundan)

(Türk Tıp Tarihi Arkivi ilâvesi)

aksına işaret etmezsek diğer lâtince basmalarda ve ikinci italyanca basmada da farksız ve harfiyen aynı olarak mevcuttur. Misalleri getirmekle ekseriya önce türk metnini, ikinci yerde birinci italyanca basmanın metnini, sonra ilk lâtince basmanın metnini irat ve türkçe ile italyancadan ayırt olan lâtince ibareye aralıklı dizilmiş harflerle işaret ederiz.

I.

Şanizade tercümesine lâtince yahut almanca değil, italyanca metin esas olduğuna küçük bir delil :

Şanizade s. 111, satır 29 (kızamık babında) : lisan beyazarek olur. İtalyanca s. 304, satır 16 : la lingua l'ha biancastra [türkçesi : lisanı beyazarektir]. Almanca s. 289, satır 213 : die Zunge [ist ihm] weis [türkçesi : lisanı beyazdır]. Lâtince s. 295, satır 719 : linguam vero albam mucosam astendi [türkçesi : lisanı ise ak ve muhatı gösterir].

II.

Şanizade tercümesine lâtince değil, italyaca metin yahut bunun aynisi olan (almanca) metin esas olduğuna bazı deliller :

1) Şanizade s. 16, satır 20 hummai daime beyanında : lisanlar yubusetlü yahut bir beyaz haltı muhatı ile mağşi ve muveşşah olur. — İtalyanca s. 29, satır 2/3 : la lingua secca, oppure coperta d'un muco bianco. — Lâtince s. 27, satır 11 : lingua sicca vel alba (türkçesi : dil kuru ya beyaz).

2) Şanizade s. 73, satır 6 (kulunç babında) : atş' ve harareti azım. — İtalyanca s. 201, satır 22 : grande la sete, ed il calore. — Lâtince s. 197, satır 6/7 : tussis adest magna calor vehemens almanca cl. S: 192, satır 10 der Durst und die Hitze sind gross. (türkçesi : büyük öksürükve şiddetli hararet zuhur eder). Almanca C. 1. S. 192. satır 10. der Durst und die Hitze sind gross.

3) Şanizade s. 8, satır 6/7 (musannifin dibacesinde) : bedenin cemii âzasında bir harareti garızıyei müsteviyesi, nermiyeti tabiisi olur. — İtalyanca s. 1, satır 13/5 (methalda) : tutte le parti del suo corpo hanno un eguale natural calore, emorbidezza. — Lâtince s. 2, satır 1/3 : huius partes corporis omnes aequaliter calent et flexibiles sunt (türkçesi : bunun vücudu aksamı hepsi seviyen sıcak ve elastiklidir).

4) Şanizade s. 68, satır 5 aşağıdan (babın unvanı) : teşennüci

[1] İkinci ciltten de topladıkça da iradından vazgeçeriz.

mide beyanındadır. — İtalyanca s. 188, satır 12 / 3 : Dello spasimo dello stomaco. — Lâtince s. 184, satır 1 : De Cardalgia (türkçesi : Yürek bozukluğu yani mide ağrısı hakkında).

5) Şanizade s. 8, satır 4 / 5 : Bu âzasının cümlesi haleti kâmilinde olup fiilleri asan ve serbesi ve tam ve berdevam olan kimseye sahibelmizaç denir. — İtalyanca s. 1, satır 6 / 9 : Se tutte pueste parti sono nel loro perfetto stato, e le loro funzioni facilli, libere, accurate e costanti, allora l'uomo e sano. — Lâtince s. 1, satır 6 / 8 : Si singulae harum partium perfectae sunt functionesque facile, libere et constanter peraguntur, corpus sanum esse dicitur (türkçesi : bu aksamın her birleri kâmil olup amali kolay, serbest ve devamlı icra olunursa vücut sıhhat üzere olduğu söylenir). Türkçede, italyancada dört, lâtincesinde yalnız üç sıfat var.

6) Şanizade s. 120, satır 23 / 4 (şekte babında) : Merizin batrı kendiliğinden her taraftan sürüp lâkin mezbur hiçbir nesne yutmağa muktedir değilse bu sekte hemen daima mühlik olur. — İtalyanca s. 331, satır 21—24 : in somma da se scaricandosi il corpo per ogni parte, e nulla potendo inghiottire, questa è un apoplezia quasi sempre mortale. — Lâtince s. 321, satır 16 / 8 : excrementis inscio aegro dimissis & deglutitione plane ablata mala est prognosis, morbus enim plerumque lethalis evadit (türkçesi : gait hasta sezmezsizin aşağı düşüp yutmak iktidarı büsbütün mefkut olunca hastalığın inzarı kötü olup hastalık ekseriya ölümle biter.

Arxiv s. 157 : yanlış	doğru
satır 3 : 1750	1750 den 1850
> 10 : 1834 dekini unutulur	1834 dekilerini latince basmalarından 1784 dekini unutulur
> 12 : 1791 deki basmaların	1791 deki latince basmaların

Eski türklerde (Tıp) ilmi

Rıza Çavdarlı

Tarih, tetkiki icabeden gayet mühim bir mesele karşısındadır. Oda eski türklerde tıbbı ve doktorluğa ait işlerin bulunup bulunmadığı meselesidir.

En eski türkleri, bilhassa Sümerleri ve Akadları daha iyi tetkik eden François Lenormant eski türklerde tıbbın bulunmadığını, ve bu vazifeyi dini dualarla «mages» lerin, yani rahiblerin ifa ettiklerini zanneder. François Lenormeni bu zanna sevkeden sebep, tıbban bahsedecek vesaiğin ele geçmemesi, ve bilâkis hastahkların iyi edilmesi için bir çok duaların bulunulmasıdır.